

Slaapplaatsen van watervogels in het Markiezaat

Slaapplaatstellingen in de winter van 2022/23

Auteurs

K.D. van Straalen, M. Sluiter & M.S.J. Hoekstein

Datum: 5 april 2023

natuur dichtbij huis

Brabants Landschap

Titel: Slaapplaatsen van watervogels in het Markiezaat

Subtitel: Slaapplaatstellingen in de winter van 2022/23

Contactpersoon DPM: Dirk van Straalen
Email: dirk@deltamilieu.nl
Telefoon: 06-46046028

Status uitgave: definitief

Rapport nr.: 2023-04

Datum uitgave: 5 april 2023

Samenstellers: K.D. van Straalen
M.S.J. Hoekstein
M. Sluijter

Aantal pagina's inclusief bijlagen: 16

Projectleider: K.D. van Straalen

Naam en adres opdrachtgever: Stichting het Brabants Landschap
t.a.v. Erik de Jonge
Kasteellaan 4
5076 RE Haaren

Akkoord voor uitgave: Directie Deltamilieu Projecten
P.S. Roege

Paraaf:

Graag citeren als: Straalen, K.D. van, M.S.J. Hoekstein & M. Sluijter. Slaapplaatsen van watervogels in het Markiezaat. Slaapplaatstellingen in de winter van 2022/23. Deltamilieu Projecten, Rapportnr. 2023-04. DPM, Vlissingen.

Trefwoorden: Slaapplaats, watervogels, Markiezaat

Deltamilieu Projecten is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van Deltamilieu Projecten; opdrachtgever vrijwaart Deltamilieu Projecten voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Deltamilieu Projecten / Stichting het Brabants Landschap

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van opdrachtgever hierboven aangegeven en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en Deltamilieu Projecten, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

deltamilieu
PROJECTEN

Postadres
Postbus 315
4100 AH Culemborg
info@deltamilieu.nl
deltamilieuprojecten.nl

Bezoekadres
Edisonweg 53D
4382 NV Vlissingen
T: 0118 466 280

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Methode	5
3	Resultaten.....	6
3.1	Meeuwen	6
3.2	Ganzen en zwanen	7
3.3	Middelste zaagbek en brilduiker.....	8
3.4	Overige soorten	9
4	Conclusies	11
5	Literatuur	12

1 Inleiding

Het Markiezaat ontstond in 1983 na de aanleg van de Markiezaatskade, waardoor de verbinding met de Oosterschelde en daarmee het getij verdween. Hierdoor veranderde het Markiezaat in een zoet meer. Het hele gebied bestaat uit ongeveer 1.100 ha water en 700 ha landnatuur, de grotendeels drooggevalen, voormalige slikken en schorren (Straalen & Arts 2022).

Slaapplaatsen van watervogels vormen een essentiële functie binnen het overwinteringsgebied. Het verzamelen van aantallen kan belangrijk zijn voor de aanwijzing van doelsoorten, bescherming vanuit de vogelrichtlijn en het daaruit voortvloeiende N2000-beheerplan. Vogels concentreren zich in de nacht op een gemeenschappelijke slaapplaats waar zij zich veilig voelen. Deze slaapplaatsen hebben veelal een regionale functie, waarbij ze binnen een straal van tientallen kilometers van hun foerageergebieden in de avondschemering naar de slaapplaats vliegen. Het Markiezaat is (vooralsnog) op grond van de slaapplaatsfunctie binnen de Natura-2000 doelen aangewezen voor ganzen. Voor het Brabants Landschap als beheerder van het gebied is het daarom van belang de slapende vogelsoorten in kaart te brengen.

Het Markiezaat heeft een belangrijke functie voor overnachtende groepen meeuwen, ganzen en middelste zaagbekken. Daarnaast slapen in het gebied grote zilverreigers, brilduikers en wulpen. Deze functies zijn door de afsluiting en verzoeting belangrijker geworden door de ontstane luwe en zoete ondieptes. Van middelste zaagbekken is bekend dat vogels die overdag foerageren op de zoute deltawateren veelal overnachten in de zoete deltawateren zoals het Zoommeer, Krammer-Volkerak en Markiezaat.

Tijdens de tellingen van de slaapplaatsen in de winter van 2022/23 werd de slaapplaatsfunctie van het Markiezaat voor meeuwen (kokmeeuw, stormmeeuw, zwartkopmeeuw, zilvermeeuw, kleine mantelmeeuw, grote mantelmeeuw), ganzen (grouwe gans, grote canadese gans, toendrarietgans, kolgans en brandgans), middelste zaagbek en brilduiker onderzocht. Deltamilieu Projecten is gevraagd om in navolging van de winter van 2021/22 opnieuw vier slaapplaatstellingen uit te voeren, om zo het belang van het gebied voor slapende watervogels in kaart te brengen. In dit rapport worden de bevindingen van de uitgevoerde tellingen beschreven.

We danken Erik de Jonge, Wout Romijnders, Ton Bakker, Sander Lilipaly en Pim Wolf voor het meetellen.

2 Methode

Voor het tellen van de slaapplaatsen van de diverse vogelsoorten is gekozen voor een telling in de avonduren. Soorten als middelste zaagbek, brilduiker en meeuwen zijn in de avondschemering beter te tellen. Ganzen zijn in de avond vaak lastiger, aangezien deze soms pas ruim na zonsondergang arriveren (Hornman *et al.* 2012). Het tellen in de avond was in dit geval qua planning, bemensing en kwalitatief de beste optie.

Tijdens de winter van 2022/23 zijn vier tellingen uitgevoerd in de maanden november, december, januari en februari. De tellingen zijn ongeveer een uur voor zonsondergang gestart tot het moment dat het visueel niet meer mogelijk was om te tellen (tabel 1). In december is een extra telling uitgevoerd in de ochtend, om een beter beeld te krijgen van de situatie bij het uitvliegen van de ganzen van de slaapplaatsen. Een tweede ochtendtelling in februari mislukte vanwege mist.

Tijdens de tellingen is steeds op twee locaties geteld door twee tellers per locatie. De locaties waren gelegen op de steiger aan de zuidwestzijde van het gebied en aan de zuidoostzijde ter hoogte van 'de Duintjes'. De locatie nabij 'de Duintjes' was tijdens de tellingen steeds bemand door twee medewerkers van Deltamilieu Projecten en de locatie op de steiger werd bemand door één of twee personen vanuit het Brabants Landschap. Bij de aanvullende ochtendtelling stond op elke positie een waarnemer van Deltamilieu Projecten. De bij aanvang reeds aanwezige vogels werden geteld, voorafgaande aan de telling van invliegende vogels. Tijdens de daarop volgende telling nam elke teller een specifieke aankomstrichting voor zijn rekening, waarbij alle binnenkomende vogels per 30 minuten werden genoteerd. Tijdens de tellingen is gebruik gemaakt van verrekijkers en telescopen. Bij het determineren van ganzen bij weinig licht was het geluid ook behulpzaam.

Tabel 1. Teldatums

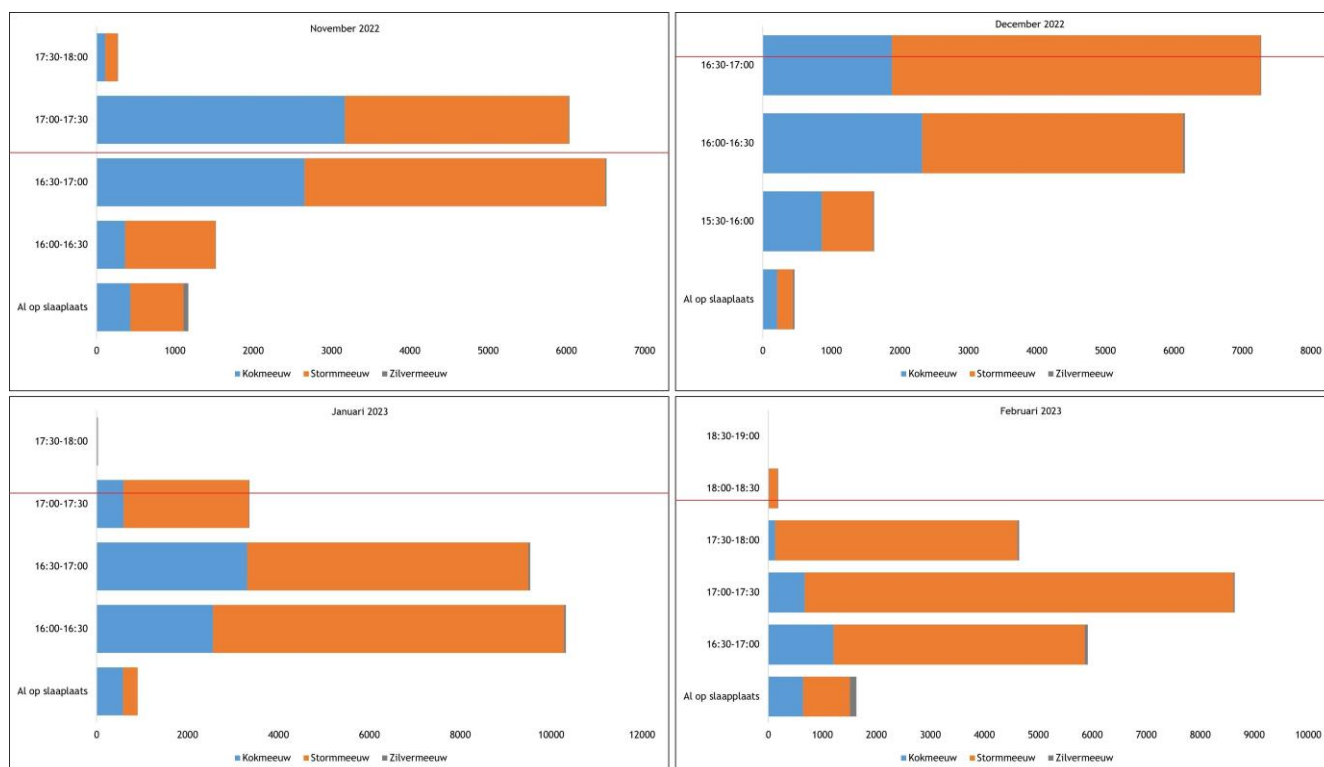
Datum	Tijden	Zonsondergang
18-11-2022	15:45-18:00	16:50
6-12-2022	7:45-8:45	
21-12-2022	15:30-17:00	16:35
18-01-2023	15:45-18:00	17:05
14-02-2023	16:30-19:00	18:15

3 Resultaten

3.1 Meeuwen

Meeuwen zijn veruit de talrijkste groep overnachtende vogels in het Markiezaat (Tabel 2). Met name het aantal stormmeeuwen liep gedurende de winter flink op. Deze toename ging gepaard met vorst in het noorden van het land, Noord-Duitsland en de landen rondom de Oostzee. Dergelijke weersomstandigheden zijn vaak bepalend voor het aantal wintergasten in Nederland. Buiten de maand december werden deze winter in alle maanden hogere aantallen waargenomen dan tijdens de winter van 2021/22. De piek lag in februari met 19.228 exemplaren, tijdens de vorige winter lag deze in januari met 12.277 exemplaren. De meeste stormmeeuwen arriveerden tijdens de tellingen vooral vanuit het zuidoosten terwijl de kokmeeuwen met name via het noordoosten binnenkwamen (zie Figuur 2 en Bijlage 1). Beide soorten foerageren voornamelijk op landbouwgronden. Vermoedelijk verblijft een groot deel van deze vogels overdag op de landbouwgronden in België, West-Brabant en mogelijk een deel op Tholen. In februari zien we in de resultaten de typische zomergasten als kleine mantelmeeuw verschijnen, terwijl de eerste zwartkopmeeuwen het dit jaar nog lieten afweten. Ook deze soorten foerageren in deze regio voornamelijk op landbouwgrond.

De meeste meeuwen arriveren ruim voor zonsondergang en bij de start van de tellingen waren al flinke aantallen op de slaapplekken aanwezig (Figuur 1). De meeste meeuwen slapen staand in ondiep water of drijven in het ondiepe water langs de zuidelijke oevers. De meeste zilvermeeuwen sliepen in de ondiepe zone rondom het eiland de Spuitkop. Tijdens de vrijwel windstille telling in februari was de verspreiding anders: de storm- en kokmeeuwen lagen zeer verspreid over het meer, ook ten noordoosten van de Spuitkop op het open water. Mogelijk was dit veroorzaakt door verstoring door zeearenden rondom de Spuitkop en/of het windstille weer.

Figuur 1. Aantallen invliegende meeuwen per half uur ten opzichte van zonsondergang (rode lijn).

3.2 Ganzen en zwanen

De meeste ganzen slapen op het water in het ondiepe gedeelte aan de zuidzijde van het Markiezaat (Figuur 2). In de eerste telmaand is een deel van de ganzen niet op soortniveau gedetermineerd door het gebrek aan licht. In deze groep zaten voornamelijk kol-, toendra- en grauwe gans. Van kolgans en toendrarietgans weten we dat deze rond het Markiezaat het talrijkst zijn in de eerste helft van de winter. Deze ganzen arriveerden met name vanuit het akkergebied ten zuiden van het Markiezaat en uit oostelijke richting. Het aantal brandganzen piekte deze winter in februari, terwijl de soort opvallend genoeg ontbrak in januari. Mogelijk had dit te maken met de weersomstandigheden, waardoor vogels dichterbij de foerageergronden zijn gaan slapen of zelfs zijn gemist door de tellers. Hogere aantallen brandganzen worden in de oostelijke zoete Delta veelal in het tweede deel van de winter bereikt. De meeste brandganzen kwamen uit noordelijke richting aanvliegen, vermoedelijk vanaf Tholen. De aantallen ganzen die in Nederland verblijven worden deels bepaald door het winterweer in Scandinavië en de landen rondom de Oostzee. Bij veel sneeuwval en vorst in die landen zijn de aantallen in Nederland aanzienlijk hoger. Door de mildere winters de laatste jaren zijn met name de overwinterende grauwe, kol- en toendrarietganzen minder talrijk omdat ze noordelijker blijven overwinteren.

Tabel 2. Overzicht telresultaten slaapplaatsstellingen Markiezaat 2022/23

Soort	November	Dec avond	Dec ochtend	Januari	Februari
Kokmeeuw	7630	5280	-	7045	2708
Stormmeeuw	8686	10168	-	16985	19288
Zwartkopmeeuw	1	1	-	-	-
Zilvermeeuw	102	76		123	487
Kleine mantelmeeuw	1	-	-	1	7
Grote mantelmeeuw	2	2	-	4	3
Pontische meeuw	1	-	-	1	-
Grauwe gans	642	322	361	512	52
Kolgans	1267	190	1045	1402	644
Toendrarietgans	101	25	481	-	-
Brandgans	110	-	457	12	4910
Grote Canadese gans	99	-	294	-	-
Gans spec.	1340	-	-	-	-
Kleine zwaan	-	16	9	159	-
Wilde zwaan	-	-	-	-	-
Middelste zaagbek	635	176	1090	313	3
Brilduiker	-	-	31	-	-
Wulp	865	101	450	49	378
Blauwe kiekendief	1	1	-	-	2

Op het Markiezaat slapen en foerageren in de winter nog altijd noemenswaardige aantallen kleine zwanen. Voor het Deltagebied is het aantal zelfs hoog te noemen. Ook overdag verblijft een deel van de vogels op het meer en grazen op de knolletjes van fonteinkruiden en kranswieren. In de schemer groeperen de vogels en arriveren op sommige vogels vanuit de achterliggende polders om te gaan slapen aan de oostzijde van de Spuitkop of nabij de landtong. Omdat bekend is dat ganzen tot laat in de nacht kunnen arriveren op slaapplaatsen moeten de aantallen als een minimum worden gelezen. Om specifiek de aantallen ganzen te

tellen zijn tellingen in de ochtend geschikt; deze worden uitgevoerd door de Vogelwerkgroep Bergen op Zoom. Om een beeld te krijgen van de situatie tijdens het uitvliegen is in december een telling in de ochtend uitgevoerd. Hoewel lastig te vergelijken door o.a. het verschil in teldatums, is wel duidelijk dat ochtendtellingen een hogere aantallen slapende ganzen opleveren.

Invliegende stormmeeuwen vanuit het zuidoosten, 18 januari 2023 (foto Maarten Sluijter)

3.3 Middelste zaagbek en brilduiker

Het Markiezaat is een belangrijke slaapplek voor middelste zaagbekken. Met het maximale aantal van 1090 vogels wordt de 1% norm (860 exemplaren) ruim behaald. Een gebied voldoet volgens de Ramsar-conventie aan de criteria van internationaal belang als regelmatig meer dan 1% van een populatie van een watervogelsoort van het gebied gebruikt maakt. Op Nederlandse schaal is deze slaapplek van groot belang aangezien de Nederlandse populatieomvang van overwinterende exemplaren rond 7250 exemplaren ligt (Sovon.nl). De vogels foerageren overdag voornamelijk op de Oosterschelde en slapen op het zoete Markiezaat. Ook elders in de oostelijke Delta, zoals in het Krammer-Volkerak en het Zoommeer slapen middelste zaagbekken. De combinatie van zoute foerageergebieden in de Grevelingen en Oosterschelde op relatief korte afstand zoete overnachtingsmogelijkheden is, gezien de nog altijd hoge aantallen in het Deltagebied, naar alle waarschijnlijkheid een belangrijke voorwaarde voor overwinterende middelste zaagbekken in Nederland. Zoals ook op andere slaappleken in het Deltagebied waren de aantallen deze winter erg wisselend. De oorzaak hiervan is onduidelijk en vraagt een meer integrale monitoring van de bekende slaappleken. Bij aankomst op de slaapplek gaan de vogels over tot drinken, poetsen en baltsen. De sociale functie van slaappleken voor vogels is bij middelste zaagbekken hierdoor goed zichtbaar. Vogels

arriveren vanuit het westen en vliegen over de Oesterdam en Markiezaatkade. Veelal vliegen ze hierbij hoog over de hoogspanningsmasten heen (pers. obs. Ton Bakker).

De aantallen slapende brilduikers op het Markiezaat zijn relatief laag. Slechts tijdens één telling zijn vogels vastgesteld. In de kom van de Oosterschelde worden regelmatig grote aantallen brilduikers geteld, deze slapen deels in het Zoommeer en mogelijk deels in de Oosterschelde zelf.

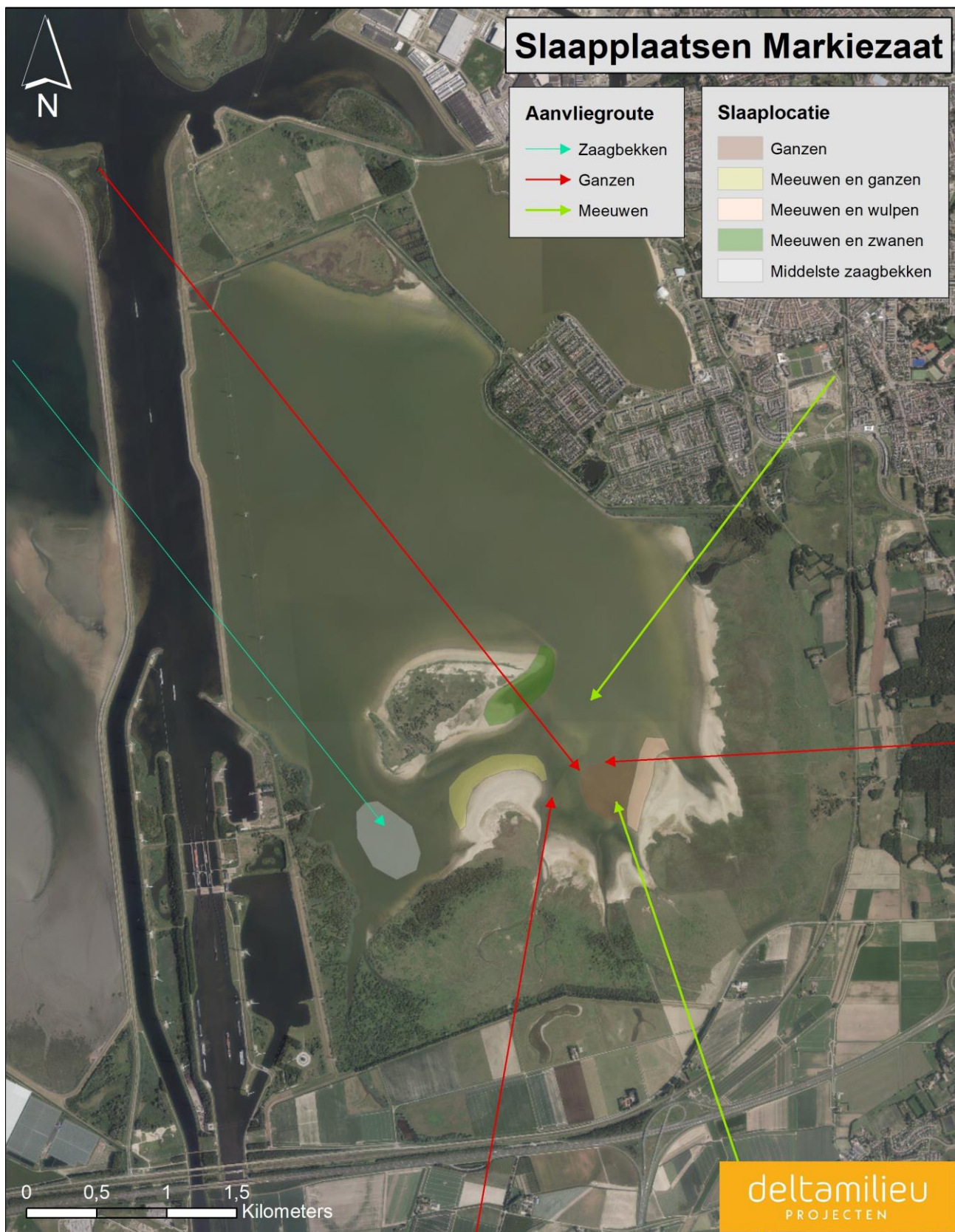
Middelste zaagbekken (foto Maarten Sluijter)

3.4 Overige soorten

De meeste wulpen arriveerden vanuit het zuiden en een deel uit het oosten. Dit zijn vermoedelijk allemaal vogels die op landbouwgronden foerageren. De aantallen zijn, in vergelijking met de aantallen op het nabijgelegen schor van Rattekaai in de Oosterschelde, relatief laag.

Tijdens de tellingen werden een paar keer 1 of 2 blauwe kiekendieven waargenomen welke sliepen in de ruigte op het voormalige slik ten noorden van de Duintjes.

Tijdens alle tellingen werd een paartje zeearenden waargenomen, dat regelmatig voor enige paniek zorgde op de slaappleats.

Figuur 2. Ligging slaapplaatsen en belangrijkste vliegroutes naar de slaapplaatsen in het Markiezaat, winter 2022/23

4 Conclusies

- De slaapplaatsen in het Markiezaat zijn met vier mensen vanaf de gekozen tellocaties goed telbaar. De tellingen geven een betrouwbaar beeld van de functie van het Markiezaat als slaapplaats voor watervogels. Voor ganzen geeft een aanvullende telling in de ochtend een betrouwbaarder beeld.
- Het tellen van de slaapplaats in het Markiezaat is een belangrijke schakel in het opvullen van de kennisleemtes wat betreft slaapplaatsen in het Deltagebied. De huidige slaapplaatsen van watervogels in het Deltagebied zijn beperkt of soms helemaal niet in kaart gebracht.
- Het Markiezaat heeft een belangrijke regionale functie als slaapplaats voor overwinterende watervogels. Met name de aantallen middelste zaagbekken zijn op (inter)nationale schaal belangrijk en waarschijnlijk voldoende om in de toekomst te leiden tot aanwijzing als gebiedsdoelsoort binnen de vogelrichtlijn. Continuering van het in kaart brengen van de slaapplaats van deze soort is hierbij een belangrijke schakel. Gezien het hoge aantal in de ochtend in december is het interessant te zoeken bij welke omstandigheden of welk moment van de dag de aantallen het hoogst zijn.
- Voor kleine zwaan is het gebied regionaal belangrijk, ondanks de dalende trend van de soort in het Deltagebied overwinteren en slapen in het Markiezaat nog noemenswaardige aantallen.
- Voor stormmeeuw en kokmeeuw is het Markiezaat naar alle waarschijnlijkheid de of één van de grootste slaapplaatsen binnen de zuidwestelijke Delta.
- Rust is de cruciale factor voor de regionale slaapplaatsfuncties in het Markiezaat.

5 Literatuur

- Hornman M., Hustings F., Koffijberg K. & Klaassen O. 2012. Handleiding Sovon Watervogel- en slaapplaatstellingen. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Straalen K.D. van & Arts F. A. 2022. Vogels van het Markiezaat. P. 215-220 in: Meininger P.L. (redactie). Avifauna Zeelandica. Vogels, vogelaars en vogelonderzoek in Zeeland. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Bijlagen 1

Slaaplaatstelling Markiezaat										
Datum:	21-11-2022									
Starttijd:	15:45									
Eindtijd:	18:00									
Zononder:	16:50									
Tellers locatie A:	Dirk van Straalen & Mark Hoekstein									
Tellers locatie B:	Ton Bakker & Wout Romijnders									
Weersomstandigheden:	3/8, 10 C, ZW 2-3, zicht >5km									
Locatie A:										
Tijd:	15:45	16:00-16:30	16:00-16:30	16:30-17:00	16:30-17:00	17:00-17:30	17:00-17:30	17:30-18:00	17:30-18:00	Totaal
Vliegrichting	Al op slaapplaats	O/NO	Z/ZO	O/NO	Z/ZO	O/NO	Z/ZO	O/NO	Z/ZO	
Kokmeeuw	430	325	40	2015	640	2800	370	50	60	6730
Stormmeeuw	680	780	370	1740	2100	530	2330	16	140	8686
Kleine mantelmeeuw	1									1
Zilvermeeuw	60	7		17	1	8		9		102
Grote mantelmeeuw		1		1						2
Pontische meeuw				1						1
Zwartkopmeeuw				1						1
Wulp	11			50	9	405	390			865
Grauwe gans								30	320	350
Kolgans							23	220	390	633
Brandgans				95				15		110
Toendrarietgans						11			90	101
Canadese gans				3						3
Gans spec.									1340	1340
Kleine zwaan										0
Wilde zwaan										0
Blauwe kiekendief									1	1
Locatie B:										
Tijd:	Al op slaapplaats	15:45-18:00	Totaal							
Middelste zaagbek		637	637							
Canadese gans		96	96							
Grauwe gans		292	292							
Kolgans		625	625							

Datum:	21-12-2022							
Starttijd:	15:30							
Eindtijd:	17:00							
Zononder:	16:35							
Tellers locatie A:	Dirk van Straalen & Pim Wolf							
Tellers locatie B:	Wout Romijnders							
Weersomstandigheden:	8/8, Z 3-4, 8 C, <5km, regen, ijs dag weg na weekje vorst.							
Opmerkingen:	Na 17:00 geen zicht, maar nog wel invliegende meeuwen in lage aantallen.							
Locatie A:								
Tijd:	15:30	15:30-16:00	15:30-16:00	16:00-16:30	16:00-16:30	16:30-17:00	16:30-17:00	Totaal
Vliegrichting	<i>Al op slaapplaats</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	
Kokmeeuw	210	540	320	1570	755	795	1090	5280
Stormmeeuw	230	130	620	400	3410	630	4748	10168
Kleine mantelmeeuw								0
Zilvermeeuw	22	9	5	16	11	4	9	76
Grote mantelmeeuw		1		1				2
Pontische meeuw								0
Zwartkopmeeuw					1			1
Wulp		2		4	45	50		101
Grauwe gans	90			60	170		2	322
Kolgans					190			190
Brandgans								0
Toendrarietgans					25			25
Canadese gans								0
Gans spec.								0
Kleine zwaan	7		9					16
Wilde zwaan								0
Blauwe kiekendief				1				1
Locatie B:								
Tijd:	Totaal							
Middelste zaagbek	176							

MZ verblijven 422 in ZW-hoek en 668 tussen Spuitkop en Molenplaat

Locatie B:			
Tijd:	Al op slaapplaats	15:45-18:00	Totaal
Middelste zaagbek		313	313
Stormmeeuw	2760	155	2915
Kokmeeuw	500		500

Datum:	14-02-2023											
Starttijd:	16:30											
Eindtijd:	19:00											
Zononder:	18:15											
Tellers locatie A:	Dirk van Straalen & Mark Hoekstein											
Tellers locatie B:	Ton Bakker & Wout Romijnders											
Weersomstandigheden:	0/8, Z 1, 12-5 C, >5 km, heilig											
Locatie A:												
Tijd:	16:30	16:30-17:00	16:30-17:00	17:00-17:30	17:00-17:30	17:30-18:00	17:30-18:00	18:00-18:30	18:00-18:30	18:30-19:00	18:30-19:00	Totaal
Vliegrichting	<i>Al op slaapplaats</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	<i>O/NO</i>	<i>Z/ZO</i>	
Kokmeeuw	640	785	420	600	70	100	25	10				2650
Stormmeeuw	870	1660	3000	2675	5270	1090	3400	50	110			18125
Kleine mantelmeeuw						6	1					7
Zilvermeeuw	120	50	2	23	4	30	3	13				245
Grote mantelmeeuw						1		2				3
Pontische meeuw												0
Zwartkopmeeuw												0
Wulp	130					240		8				378
Grauwe gans	40						12					52
Kolgans	16			8		3	65	4	28	40	480	644
Brandgans	2600					1700		610				4910
Toendrarietgans												0
Canadese gans												0
Gans spec.												0
Kleine zwaan												0
Wilde zwaan												0
Blauwe kiekendief							2					2
Locatie B:												
Tijd:	Al op slaapplaats	16:30-18:00	Totaal									
Middelste zaagbek		3	3									
Stormmeeuw	1008	155	1163									
Kokmeeuw	58		58									
Zilvermeeuw	242		242									